

УДК 94 (477.83) “ХХ”: 37  
Г 19

*Микола ГАЛІВ*

**ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО  
ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ ШКІЛ  
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1939 – 1941 РОКАХ  
(НА ПРИКЛАДІ ДРОГОБИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

*У статті на основі аналізу архівних документів, матеріалів пресових видань та досліджень науковців-істориків розкривається політика радянської влади щодо учителів загальноосвітніх навчальних закладів Дрогобицької області УРСР 1939 – 1941 років, а саме їх працевлаштування, підвищення кваліфікації, матеріальне становище, організація ідеологічного виховання, політична інфільтрація, репресії.*

**Ключові слова:** *радянська влада, система освіти, педагогічні кадри, загальноосвітня школа, Дрогобицька область (1939 – 1941).*

Актуальність теми зумовлена зростанням суспільного та наукового інтересу до складних, часто суперечливих подій першої радянзації західноукраїнського регіону (у тому числі й Дрогобиччини), а також необхідністю об’єктивного вивчення реорганізації місцевої системи освіти і, зокрема, заходів радянського режиму щодо учителів загальноосвітніх шкіл.

Проблеми, пов’язані з радянизацією західноукраїнського шкільництва 1939 – 1941 рр., широко відображені в історичній літературі. Так, радянські історики В.Варецький [6], І. Кошарний [15], [17], Т.Соколовська [34] винятково позитивно оцінювали усі перетворення у сфері освіти західних областей УРСР, замовчуючи негативні тенденції. У їхніх працях можна виокремити три найчастіше акцентовані складові радянської політики щодо вчителів: ліквідація безробіття, організація підвищення кваліфікації, скерування педкадрів зі східних

© Галів Микола, 2009

областей. При цьому “ідеологічне перевиховання” місцевих педагогів трактували як процес однозначно сприятливий для громадянського та, навіть, професійного становлення учителя. Сучасні українські історики В. Баран і В.Токарський [2], В.Ковалюк [14], І.Лучаківська [21], [22], Р.Попп [31], О.Рубльов та Ю.Черченко [33], Б.Ступарик [35], Б.Ярош [38] у дослідженнях різнобічно і в основному об’єктивно окреслюють ставлення радянської влади до учительської інтелігенції, при цьому наводять пов’язані з Дрогобиччиною факти. Серед них варто назвати праці дрогобичан Р.Попп [31] та І.Лучаківської [21], де, зокрема, аналізуються етносоціальні зміни в середовищі вчителів Дрогобицької області, рівень їх матеріального забезпечення. О.Рубльов та Ю.Черченко, Б.Ярош висвітлюють, наприклад, репресивні акції більшовицького режиму щодо місцевих педагогів. Польські науковці, передовсім В.Бонусяк [39] та А.Гловацький [41], ретельно описують власне антипольські заходи Радянського Союзу у сфері освіти анексованих 1939 р. земель, акцентуючи увагу, переважно, на становищі учителів-поляків. Однак регіональним аспектам проблеми вони приділяють недостатньо уваги. Тож немає дослідження, у якому цілісно і повно висвітлювалася б радянська політика щодо учительських кадрів західноукраїнських загальноосвітніх шкіл окресленого періоду на прикладі окремої – Дрогобицької – області.

Мета статті – проаналізувати дії радянської влади щодо працевлаштування, кваліфікації, матеріального становища, індоктринації, політичної інфільтрації та репресій педагогічних кадрів загальноосвітніх навчальних закладів західних областей УРСР (на матеріалах Дрогобицької області) 1939 – 1941 рр.

Розгорнута радянськими органами влади реорганізація шкільництва на приєднаних восени 1939 р. західноукраїнських землях потребувала особливої уваги до учительських кадрів. Завдання нової влади у цій сфері полягало в тому, щоб, по-перше, забезпечити потрібною кількістю вчителів шкільну мережу, яка значно розширювалася (за перший рік радянської влади чисельність шкіл на Дрогобиччині зросла з 642 до 916), по-друге, організувати підвищення педагогічної кваліфікації, тому що значний відсоток учителів не мав належної освітньої

підготовки (перепідготовки потребували передовсім ті, які через багаторічне безробіття були відірвані від школи), по-третє, налагодити ефективне ідейно-політичне виховання місцевих педагогів або, як писав І.Кошарний, “допомогти вчителям глибоко оволодіти марксистсько-ленінською теорією” [16, 21].

Перше завдання зумовлювалося, передовсім, браком учителів, що давався взнаки уже в жовтні 1939 р. Причини цього були різні: деякі учителі на початку німецько-польської війни потрапили до війська, інші, рятуючись від більшовиків, втекли за кордон, треті поспішили вийти на пенсію тощо. Наприклад, народна школа III ступеня в с. Літиня Дрогобицького повіту восени 1939 р. із семи вчителів утратила одразу п'ять: Яків та Ганна Думин стали пенсіонерами, Ян Пуц і Зигмунд Новотін пішли добровольцями на війну з гітлерівцями, а Гелена Ожехувна виїхала до Варшави [VI].

Нова влада намагалася залучити на вакантні учительські посади в школах місцевих безробітних педагогів. Пресові видання рясніли оголошеннями про набір до праці безробітних учителів. Зокрема, 11 листопада 1939 р. в обласній газеті “Більшовицька правда” з'явилося оголошення із закликом до учителів, які ще не отримали роботу, подати до відділу освіти м. Дрогобича документи про освіту, кваліфікацію і стаж роботи [27]. Подібне оголошення було надруковане в тій самій газеті 10 грудня [29]. Однак педагогів у школах надалі не вистачало, тож обласний відділ освіти прийняв рішення запросити до учительської праці осіб, які закінчили ліцеї та гімназію старого типу [28]. Як бачимо, радянські власті визнавали рівень середньої освіти достатнім для учительської праці принаймні в початковій школі.

Подібні заходи сприяли суттєвому поповненню педагогічних кадрів у школах. Наприклад, у нововідкритій у грудні 1939 р. неповній середній єврейській школі в Самборі 18 із 22 учителів доти були безробітними [31]. На грудень 1939 р. лише в Дрогобицькому повіті отримали працю, за одними даними – 310 вчителів, за іншими – 242, а в Рудківському повіті на січень 1940 р. таких нараховувалося 125 осіб [1], [13], [18]. Безпосередньо в школах обласного центру до квітня 1940 р. було працевлаштовано 253 педагоги [V, 21]. Когорта вчителів

поступово зростала. Так, у Перемишльському повіті до війни працювало 406 учителів, а на 5 січня 1941 р. – вже 556 [5].

Однак брак учителів залишався відчутним – на початку січня 1940 р. школи Дрогобицької області потребували ще приблизно 800 педагогів [12]. Цю проблему намагалися розв'язати і через скерування в школи Дрогобищини педагогічних кадрів зі східних областей УРСР. Як відомо, у перші місяці після возз'єднання Наркоматом освіти надіслано в західні області 1066 учителів [34, 231]. На жаль, немає даних, скільки з них потрапило на роботу в школи Дрогобицької області. Проте проблему кадрів це не розв'язало. За п'ять місяців радянської влади в області, згідно з опублікованими в обласній пресі офіційними даними, кількість учителів зросла з 2365 до 4529 осіб (з них 2052 – колишні місцеві безробітні вчителі), але на березень 1940 р. школи Дрогобищини потребували ще 1435 педагогів [32].

Наведені цифри дають певну, хоч і не стовідсотково надійну, можливість підрахувати кількість надісланих до Дрогобицької області вчителів “зі Сходу”. Якщо чисельність учителів од жовтня 1939 р. до березня 1940 р. зросла з 2365 до 4529 осіб, то кадрове поповнення становило 2164 педагогів. Але 2052 із них до того були безробітними, тобто місцевими вчителями, то чисельність надісланих за призначенням педагогів складає 112 осіб (на березень 1940 р.). Однак такі обчислення, хоч і математично правильні, не можуть вважатися істинними, адже за ці ж п'ять місяців зі шкіл пішло чимало педагогів (недостатня кваліфікація, арешти, виселення тощо). Тому кадрове поповнення могло складати не 2164 учителів, а значно більше.

Наплив учителів зі східних областей поступово зростав, тому вже на початок 1940/1941 навчального року кількість педагогів у школах Дрогобищини сягнула 5291 осіб [24, 91]. Отже, порівняно з березнем 1940 р. кількість шкільних педагогів збільшилася на 762 людини. Безумовно, майже усі вони були “скеруванцями” зі східних регіонів УРСР. Зрештою, як твердить І. Кошарний, спираючись на архівні документи, в школи Дрогобицької області у 1940 р. зі східних областей України було надіслано 700 учителів [15, 250], [17, 171].

Понад п'ять тисяч учителів змогли забезпечити основні потреби шкіл Дрогобицької області у кадрах. Зауважимо, що завдяки політиці залучення до праці місцевих кадрів, а також скерування педагогів зі східних областей, змінився й національний склад учителів. Якщо в 1939 р. більшість педагогів Дрогобича були поляками, то на квітень 1940 р. в школах міста працювали 142 учителі-українці, 111 поляків, 13 росіян, 7 євреїв [V, 21], [31, 176].

Підвищення кваліфікації педагогів нові власті спочатку налагоджували через систему швидких курсів. Наприкінці 1939 і на початку 1940 рр. були організовані короткотермінові курси для вчителів історії, географії, української мови та літератури, російської мови та літератури. У січні 1940 р. відкрито річні обласні курси для підготовки і перепідготовки вчителів НСШ, випускниками яких стали 732 учителя для 1 – 4 класів та 374 для 5 – 7 класів [III, 25], [15, 250], [17, 171 – 172]. Проводилися одно – двомісячні курси шкільних учителів і в районних центрах. Так, у Самборі після закінчення 1939/1940 навч. року організовано курси удосконалення і підготовки вчителів 1 – 4 класів та перепідготовки викладачів української мови 5 – 7 класів, де навчалось 329 учителів різних районів області [26]. Підготовку учителя до праці в польськомовних школах мали забезпечити методичні та мовні курси: короткі – тритижневі (25 грудня 1939 – 15 січня 1940 р.), місячні – влітку 1940 р., а також довгострокові (2 – 3 або 5 – 9 місяців). Окрім типово шкільної проблематики, там викладалися міжнародна ситуація, політика партії, антирелігійна теорія [41, 433 – 434].

Крім того, було організовано систематичне проведення консультацій у міських та районних педагогічно-методичних кабінетах. З лютого 1940 р. розпочав роботу Дрогобицький обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів [15, 252], який брав активну участь в організації власне курсової роботи з шкільними педагогами. Підвищення педагогічної кваліфікації вчителів проводилося і в школах та педагогічних об'єднаннях методом взаємовідвідування уроків, проведенням виставок кращих планів-конспектів уроків, обговоренням педагогічного досвіду на педрадах тощо. Певну роль у цьому процесі відігравали наради вчителів шкіл міста або району, де

відбувалися, зокрема, й секційні засідання учителів-предметників.

Проте, як зазначає А.Гловацький, незважаючи на подекуди цікаві форми методичної роботи, у практиці підготовки учителів головна увага все ж приділялась піднесенню їхнього ідейно-політичного рівня [41, 435]. Саме в індоктринації педагогів полягало одне з головних завдань радянських освітніх властей щодо місцевих учительських кадрів. Звісно ж, головна відповідальність за ідеологічний рівень свідомості учителя лягала на партійні організації: первинні, міські, районні. Щоправда, утворення первинних парторганізацій в школах було повільне. Наприклад, на квітень 1940 р. у навчальних закладах м.Дрогобич (а це 12 загальноосвітніх, торговельна та технічна школи) вдалося сформуванати лише три парторганізації [V, 8]. З метою підвищення “політичної свідомості” вчителів і “вивчення ними марксистсько-ленінської теорії” міськкоми та райкоми партії організували читання лекцій і проведення консультацій з історії ВКП(б), праць К.Маркса, Ф.Енгельса, В.Леніна, а також лекції з історії СРСР, питань науки, літератури тощо [15, 252]. Певна роль відводилася комсомолові, який такими ж методами мав працювати з молодими педагогами. У середині січня 1940 р. Дрогобицький райком ЛКСМУ провів нараду молодих учителів з питання реалізації рішень X пленуму ЦК ВЛКСМ [19]. Основним контингентом для “ідеологічної обробки” були, звісно ж, місцеві педагоги, особливо ті, які в часи польської державності не мали змоги отримати роботу. Нова влада розглядала їх як найбільш потенційну соціальну опору для радянізації освітньої сфери, тож найчастіше саме їх “запрошували” на ідеологічні заходи. На вищезгадану нараду Дрогобицького райкому комсомолу прибуло 30 учителів, із яких 25 до війни були без роботи [19].

Окрім забезпечення перекваліфікації та ідеологічного вишколу вчителів, радянська влада прагнула об'єднати їх у професійні організації, котрі, як відомо, були під контролем партійних органів. Залучення шкільних педагогів до радянської профспілки почалося у листопаді – грудні 1939 р. На початку грудня 1939 р. у с. Мединичі відбулися перші профспілкові збори вчителів волості, які “обговорили завдання волосної

профспілкової організації учителів” та обрали профком на чолі з директором місцевої школи П.Пристапою. Учасники зборів, на яких були присутні представники нової влади та партії, ухвалили резолюцію цілковито в дусі часу. У ній, зокрема, зазначалося: “Ми, вчителі, зобов’язуємося чесно і самовіддано працювати над комуністичним вихованням молодого покоління. Ми віддамо свої сили і здібності на піднесення культурного і політичного рівня трудящих, щоб виховати їх гідними громадянами нашої великої соціалістичної Батьківщини” [36].

Щоправда, контрольована владою діяльність профспілки часто була лише видимістю громадської активності педагогів. Місцеві вчителі не виявляли особливо бажання працювати у здебільшого формальній структурі. Зрештою й партійне керівництво профспілкою учителів не завжди було активним. Так, червнев (1940 р.) засідання бюро міськкому КП(б)У Дрогобича розглянуло питання саме партійного керівництва профспілкою вчителів. Перевіркою було виявлено, що секретар первинної парторганізації міського відділу освіти Семинаренко не займався роботою профспілкової організації, внаслідок чого міськком профспілки та місцеві комітети в школах “працювали вкрай незадовільно”. Уся діяльність профорганізації в більшості шкіл і міськкомі звалася лише до розподілу путівок на курорт [4].

Крім залучення вчителів до профспілок, більшовики здійснювали їх кооптацію до радянських органів влади. Цим, з одного боку, прагнули підкреслити народний характер нової влади і сформувати позитивний імідж серед освітян, з іншого, – намагалися створити певну “групу підтримки” радянізаційних реформ у суспільстві загалом та у сфері освіти зокрема. Деякі з учителів Дрогобиччини, зокрема дрогобичанин Мирослав Колодрубєць та стрийчанка Марія Гисяк, 22 жовтня 1939 р. були обрані депутатами Народних Зборів Західної України. Чимало шкільних учителів у грудні 1939 – січні 1940 рр. стали членами міських і повітових (районних) виконавчих комітетів. Вищезгаданий Мирослав Колодрубєць увійшов до складу Дрогобицького міськвиконкому, Марія Гисяк – Стрийського, Любомир Довгун – Мостиського, Євгенія Коханевич – Жидачівського, Михайло Думяк – Лісківського повітвиконкомів [I, 1 зв., 2 зв., 4 – 5 зв., 17 – 18, 20 – 22], [II, 17]. Окремі, лояльні

до влади вчителі, потрапляли до складу різного рівня рад. Зокрема, у виборах до Самбірської міської ради взяв участь директор НСШ № 4 м. Самбір Володимир Панас – місцевий учитель, який у 1933 – 1939 рр. був безробітним [3].

Залучити місцевих педагогів до політичного життя радянської країни нова влада намагалася й шляхом перетворення їх у звичайних агітаторів напередодні виборів до Верховних рад СРСР та УРСР (24 березня 1940 р.) і місцевих рад (15 грудня 1940 р.). Отже, вона, по-перше, мала змогу ідеологічно впливати на учителів під час семінарів з підготовки агітаторів, по-друге, виявити їх ставлення до влади, по-третє, використати авторитет педагогів серед населення для забезпечення явки і голосування виборців. Учителів залучали до агітаційної праці в адміністративному порядку. На початку лютого 1940 р. відбулася нарада вчителів Бориславського району, на якій обговорювали організацію виборів. Як повідомляв у пресі завідувач відділу пропаганди та агітації Бориславського райпарткому Ф.Васінкін, учителі “зобов’язалися (навіть чи вони могли відмовитися від цієї “почесної” місії. – Авт.) прийняти активну участь у виборчій кампанії, проводячи серед населення агітаційну і культурно-масову роботу”. Крім того, учасники наради ухвалили ще й “викликати на соцзмагання” вчителів Дрогобицького району щодо кращої участі в підготовці та проведенні виборів [7]. З учителів формували агітколлективи під егідою парторганізації міських та районних відділів освіти. Наприклад, напередодні виборів до місцевих рад агітколлектив партійної організації Самбірського міськвн складався з 25 учителів, 19 із яких уже працювали агітаторами на виборах до Верховних рад СРСР і УРСР [8].

В умовах радянзації 1939 – 1941 рр. значно знизився матеріальний рівень життя учительських кадрів. Од 1 січня 1940 р. освітяни почали отримувати заробітну плату у встановлених в СРСР розмірах. У 1940 р., згідно з офіційною радянською статистикою, працівники освіти на місяць отримували 331 крб. [25, 490]. Однак дослідження істориків дають зовсім іншу картину заробітної плати шкільних учителів, яка залежала від рівня школи (початкова, неповна середня та середня), місця її розташування (місто або село) та предмету



викладання. Учителі початкових шкіл і 1 – 4 класів НСШ у середньому заробляли 240 крб. на місяць у містах і 215 крб. у селах. Учителі співів, музики, малювання, фізкультури у 5 – 7 класах сільських шкіл отримували середньомісячну заробітну плату у розмірі 220 крб., міських – 250 крб. Учителі інших предметів одержували відповідно 270 і 300 крб. Дещо вищою була заробітна платня педагогів старших класів середніх шкіл. Зокрема, оплата праці учителів військової підготовки, фізичного виховання та креслення становила від 230 до 250 крб., інших предметів – від 290 крб. у селах до 310 крб. у містах [39, 279]. Для порівняння: працівники культури отримували місячну заробітну плату в розмірі 223 крб., охорони здоров'я – 255 крб., мистецтва – 391 крб., науки – 471 крб., а середньомісячна оплата праці робітників складала 324 крб., службовців – 360 крб., інженерно-технічних працівників – 696 крб., працівників будівництва – 363 крб., транспорту – 348 крб. [22, 117]. Отже, заробіток освітянина поступався оплаті праці робітників промисловості, транспортників, будівельників, чиновників та інженерів.

Певним додатком до заробітної плати вчителів були суспільні фонди споживання, які здійснювали виплати на час хвороби, профспівкової відпустки, оздоровлення тощо. З добавкою виплат і пільг із суспільних фондів споживання середньомісячна заробітна плата освітян (візьмемо офіційну статистичну цифру – 331 крб.) зростала на 75 крб. й становила 406 крб. [22, 120]. Однак, не усі вчителі користувалися такими виплатами, зокрема коштами на відпочинок та оздоровлення. Відомо, що до початку серпня лише 52 вчителі Дрогобицької області встигли побувати в різних санаторіях і будинках відпочинку, ще одну групу педагогів невідомої чисельності відправили на відпочинок до Ворзеля та Одеси, а 30 учителів – у Брюховичі [9].

Загалом заробітна плата радянського педагога виявилася нижчою порівняно з оплатою праці шкільного вчителя II-ї Речі Посполитої. У 1936 р. найнижча місячна оплата вчителя в Польщі становила 130 зл., але її отримувало 2037 осіб в усій країні. Більшість учителів отримували 160 і 210 злотих на місяць [39, 280]. Враховуючи офіційний курс злогого і карбованця (3,3

крб. за 1 зл.), найвища заробітна плата радянського учителя (310 – 331 крб.) дорівнювала приблизно 100 польським злотим, отже не досягала мінімальної оплати місцевого вчителя довоєнного часу. Зауважимо, однак, що при цьому середньотижневе навантаження учителя в радянській школі було дещо меншим – 24 год. проти 30 год. у школах Польщі [41, 230].

Аналізуючи витрати учителя, слід зауважити, що, наприклад, ціни на продовольчі товари були високими: яйце – 1,5 крб., 1 кг цукру – 10 крб., 1 кг масла – 20 крб. Порівняно дешевим був хліб: вартість кілограма коливалася від 1 до 1,5 крб. [22, 123]. Навіть беручи до уваги, що ціни на оплату комунальних послуг стали значно нижчими від довоєнних, місячні витрати шкільного педагога були доволі відчутними. За підрахунками Центрального статистичного управління СРСР, у 1940 р. сім'я працівника промисловості (а його середньомісячна зарплата, нібито, була такою ж, як і в освітянина – 331 крб.) витратила з сімейного бюджету на харчування в середньому 54%, на придбання одягу і взуття – 11%, на оплату квартири, комунальних послуг, купівлю палива й утримання власних будинків – 3,9%. Податки, різні платежі і збори забирали 4,1% бюджету сім'ї [22, 120, 125]. Залишалося не так уже й багато – 27 % або 89,37 крб.

Такі доходи і видатки давали змогу існувати, але говорити при цьому про високий життєвий рівень радянського учителя не можна. Тим більше, що радянська влада допускала затримку виплати заробітної плати, як це сталося у Дрогобичі, де вчителі своєчасно не отримали січної (1940 р.) плати. Не кращим було і постачання учителів продуктами і товарами. Так, у с. Солець Бориславського району педагогів узимку не забезпечили паливом, а в сільському кооперативі їм не продавали цукор, рекомендуючи звернутися до райспоживспілки за дозволом [30].

Попри усі ці заходи, ставлення представників радянської влади до місцевого вчительства було недовірливим. Значною мірою воно зумовлювалося й суспільно-політичними позиціями різнонаціонального учительського контингенту. На початковому етапі утвердження більшовицького режиму (вересень 1939 – січень 1940 рр.) серед деяких українських учителів спостерігалось піднесення, пов'язане з проведенням українізації шкільництва та

ліквідації безробіття. Вважаємо, що учителька з села Брониця Юлія Дуцяк була ширшою, коли у першому номері обласної газети “Більшовицька правда” писала: “Я віддам всі свої сили, здібності, здоров’я і буду чесно служити своєму народові, нести йому культуру і освіту...” [11]. Натомість учителі-поляки, відчуваючи почуття національного приниження через загибель польської державності, приховано негативно сприймали усі перетворення. Деякі з них втрачали віру в можливість повернення “status quo ante bellum”. Так, учитель географії Дрогобицької гімназії ім. Владислава Ягайла Ейнлегер, який до війни був палким патріотом Речі Посполитої, показуючи долоню, сказав до колег: “Тут мені волосся виросте, якщо знову буде Польша!”, – і додав: “Буде, але комуністична...” [40, 136]. Окремі з них залишали працю в школі, інші змушені були перетворитися на пасивних спостерігачів радянізаційних процесів, часто ігноруючи їх. У рапорті начальника оперативно-чекістської групи, що діяла на теренах колишнього Станіславського воєводства, 12 жовтня 1939 р. зазначалося: “...прикметною для поляків-вчителів є їх пасивність під час проведення зібрань та віч, які носять інтернаціональний характер. І так на вчительському вічі в місті Стрий вчителі-поляки не виступали, а багато націоналістів взагалі не прийшло” [39, 319].

Поступово незадоволення змінами у школі (атеїстичне виховання, примусова “боротьба” за стовідсоткові успішність і відвідування учнів тощо) та суспільстві (утвердження усіх аспектів тоталітарного режиму) продовжувало наростати і серед учителів-поляків, і місцевих українців. Звісно, скеровані зі східних областей педагоги, опинившись на нових землях, могли спиратися лише на підтримку радянської влади, тож їх ставлення до перетворень було здебільшого схвальним. Виявом реального ставлення місцевих педагогів до більшовицької влади стала, зокрема, участь деяких учителів у підпільному русі опору як українському націоналістичному, так і польському. Тісні контакти з ОУН підтримували учительки Філомена Іванчук зі Стрия та Марія Мудра з Добромилля. Щоправда, восени 1940 р. їх було заарештовано і в лютому 1941 р. засуджено до смертної кари на “процесі 62-х” у Дрогобичі [20, 120]. До польського антирадянського підпілля (ЗВЗ) належали професори колишньої Бориславської гімназії Станіслав Шмідт та Йозеф Пачоха,

вчителька самбірської школи № 2 Гіацинта Марія Козловська [42, 7 – 8], [43, 15 – 16] (їх також заарештували і стратили), подружжя педагогів початкової школи на Раточині в Бориславі Гелена та Адам Бєдковські [44, 65 – 66] та ін.

Тож слабка довіра нової влади до місцевих педагогічних кадрів зумовлювалася політичними причинами. На осінь 1939 р. у школах західноукраїнських земель працювало чимало, на думку партійно-радянських функціонерів, “неблагонадійних елементів”: у минулому активних українських, польських і єврейських громадсько-політичних діячів, представників духовенства, колишніх польських офіцерів тощо. Для більшовиків, як наголошувала радянський історик Т.Соколовська, “необхідно було негайно замінити таких “учителів” кадрами, які б повністю забезпечили виховання дітей в комуністичному дусі” [34, 213]. Радянсько-партійні чиновники Дрогобицької області прямо не висловлювали думки про необхідність заміни, але 24 квітня 1940 р. секретар міськкому КП(б)У м. Дрогобич П.Гребенник доповідав обкомові, що теоретичний рівень значної частини місцевих учителів не відповідає вимогам радянських шкіл [V, 21]. Ішлося не так про рівень освіти і педагогічної майстерності, як про політичну лояльність до нової влади. Проте, більшість учителів були морально нездатні за такий короткий час змінити свій світогляд та систему цінностей, отже забезпечити комуністичне виховання молоді. Зважаючи на це, РНК УРСР 16 листопада 1940 р. прийняла ухвалу “Про поліпшення праці політично-освітніх інституцій УРСР”, згідно з якою в обласних відділах освіти створювалися спеціальні політично-освітні відділи, які відповідали за провадження ідеологічно-політичної праці в школах.

Недовіра нового режиму до місцевих педагогічних кадрів виявлялася і в їх посадовій дискримінації – перевага у призначеннях на посаду директора чи завуча школи майже завжди надавалася учителям, скерованим зі східних областей УРСР. Усі директори середніх шкіл (на вересень 1940 р. у Дрогобицькій області їх налічувалося 35) були “скеруванцями”, натомість колишніх місцевих керівників переводили (у кращому разі) на посаду заступника. Наприклад, директором школи № 1 м. Дрогобич у січні 1940 р. став Олександр Дегтярьов, а попередній очільник цієї колишньої української гімназії

Михайло Бараник виконував функції завуча [23, 187]. Місцеві вчителі могли стати керівниками лише неповносередніх та початкових шкіл за умови демонстрації відданості ідеям та заходам нової влади. Місцеві педагоги В.Панас і Л.Кузяр стали директорами, відповідно, Самбірської НСШ № 4 та Вільхівцівської НСШ (Лісківський р-н) [3].

Задля пильного контролю з перших тижнів утвердження радянської влади органи НКВС почали створювати систему політичної інфільтрації вчителів. Для нагляду в школах використовували учнів, директорів, завучів, агітаторів, піонервожатих та комсоргів, а також деяких батьків. Особливо цікавилися тим, хто з учителів були офіцерами резерву, громадськими і державними діячами, що розповідали на заняттях, яке їх реальне ставлення до комуністичної влади. Підозрілих педагогів допитували, застерігали, змушували до регулярного відмічання в НКВД, наказували залишити прикордонну смугу, заарештовували і висилали в глиб СРСР [41, 431].

Репресії проти педагогічних кадрів розпочалися уже через кілька днів після вступу Червоної армії на терени Західної України. Перша хвиля репресій торкнулася поляків. Власне однією з перших радянських жертв у Дрогобичі став учитель біології з гімназії ім. Владислава Ягайла Антоній Огневський – близький родич польського генерала Токаржевського. 2 жовтня 1939 р. було заарештовано директора цієї гімназії Т.Каньовського [40, 127, 407]. Цього ж місяця Дрогобицьке управління НКВС заарештувало учительку с. Вацевичі Анну Оконьову, яка до війни активно займалася патріотичним вихованням місцевих учнів-поляків [45, 36]. Дещо пізніше репресії торкнулися й українських учителів. 17 грудня 1939 р. заарештовано вчителя з с. Майничі Івана Юрківа [20, 174].

Чимало вчителів постраждало від декількох виселенських акцій, які проводилися у лютому, квітні та червні 1940 р. проти поляків, але зачепили й українців. Зокрема, учительку з Борислава Софію Чосновичову було вивезено до Сибіру в лютому 1940 р., а її колегу з цього ж міста Софію Кулиняк 14 квітня цього ж року вислано в Казахстан. 13 квітня 1940 р. було схоплено інспектора шкіл у Бориславі Володимира Коцюбу та вивезено в Кустанайську область. Із села Биків ще у березні

1940 р. вивезено на Кавказ учителя Йосипа Глухівського з родиною. Дещо пізніше така доля спіткала трускавецького учителя Степана Капка, який потрапив до Архангельської області [20, 161, 163, 165 – 166]. Інших вчителів було заарештовано і звинувачено у “зраді батьківщини” за участь у підпільних організаціях, про що вже була мова.

Репресивна система набрала значного розмаху у перші дні німецько-радянської війни. Було заарештовано і знищено двох учителів колишньої української гімназії ім. Івана Франка в Дрогобичі – Івана Чмолу та Дмитра Бурка [23, 191], а також учителя музики Степана Огородника і вчительку Олену Рафал [20, 160 – 161]. В урочищі Гостиславле енкаведисти убили директора Нагуєвицької НСШ Михайла Дрогобицького [10, 127, 228]. У Підбужі вони заарештували і ліквідували директора школи А.Юринця. Комарнівське НКВД у червні 1941 р. закатувало вчителя місцевої середньої школи Миколу Здерка [20, 49, 80 – 81]. Натомість віддані радянській владі кадри учителів було евакуювано протягом 22 – 30 червня 1941 р. Серед них, наприклад, були директор Жидачівської СШ А.С. Ковальчук, учитель Чайковицької НСШ Рудківського району Марія Кравець, директор НСШ с. Жупани Славського району Василь Крамаренко, завуч Рудківської СШ Галина Мартова, учитель СШ № 6 м. Дрогобич Надія Нагорна [IV, 5, 9, 12]. На жаль, даних про кількість знищених та евакуюваних у червні 1941 р. учителів не виявлено.

Отже, політика радянської влади щодо шкільних педагогічних кадрів була спрямована на зростання їх чисельності, підвищення кваліфікації задля забезпечення роботи розширеної та реорганізованої шкільної мережі, а також на ідейно-політичне виховання в комуністичному дусі. Новий режим намагався використати місцеве вчительство для свого утвердження, залучаючи його до представницьких органів влади та виборчо-агітаційної роботи, проте так і не спромігся забезпечити хоча б довоєнний матеріальний рівень життя шкільних учителів. Загалом більшовикам не вдалося перетворити різнонаціональні місцеві педагогічні кадри в монолітну соціальну опору нового ладу, виявом чого стало поширення антирадянських настроїв серед учителів. На це

радянська влада, окрім відвертої недовіри та посадової дискримінації, відреагувала традиційно: чистками та репресіями щодо учителів.

Перспективними напрямом подальших досліджень вважаємо з'ясування особливостей політики радянської влади (1939 – 1941 рр.) щодо вчительства інших західноукраїнських областей.

### Джерела та література

- I. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 5001. – Оп.1. – Спр. 1.
  - II. ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп.1. – Спр. 14.
  - III. ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп. 1. – Спр. 100.
  - IV. ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп. 2. – Спр. 5.
  - V. ДАЛО. – Ф. 5002. – Оп. 1. – Спр. – 1.
- VI. Особистий архів автора. Спогади Марії Іванівни Кемпи, 1931 р.н. (записано 1.12.2001 р. у с. Літиня Дрогобицького р-ну Львівської обл.).
  1. Андросенко П. Виховання дітей – почесна справа // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 14 (60). – 17 січня. – С. 4.
  2. Баран В.К. Токарський В.В. Україна: західні землі: 1939 – 1941 рр. – Л.: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2009. – 448 с.
  3. Бутенко А. Народний вчитель // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 278 (324). – 29 листопада. – С. 3; Лебедюк В. Виховувати і любовно вирощувати кадри // Більшовицька правда. – 1940. – № 239 (285). – 12 жовтня. – С. 2.
  4. В міськкомі КП(б)У // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 143 (189). – 22 червня. – С. 2.
  5. В обкомі КП(б)У // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 4 (50). – 5 січня. – С. 2.
  6. Варецький В.Л. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР (в довоєнний період). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 298 с.
  7. Васінкін Ф. Зобов'язання вчителів // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 32 (78). – 9 лютого. – С. 6.
  8. Вчителі – кращі агітатори // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 267 (313). – 16 листопада. – С. 1.
  9. Вчителі на відпочинку // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 185 (221). – 10 серпня. – С. 4.

10. Гром Г. Нагуєвичі. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2002. – 288 с.
11. Дуцяк Ю. Всі свої сили віддам на службу народові // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1939. – № 1. – 4 листопада. – С. 2.
12. За нові успіхи радянської школи // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 5 (51). – 6 січня. – С. 1.
13. І.Ш. (Іван Швець). Використують право на освіту // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1939. – № 29. – 10 грудня. – С. 2.
14. Ковалюк В.Р. Культурологічні та духовні аспекти “радянзації” Західної України // Український історичний журнал. – К., 1993. – № 2. – С. 3 – 17.
15. Кошарний І.Я. Культурне будівництво на Дрогобиччині в 1939 – 1941 роках // 40 років Великого Жовтня. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1957. – С. 246 – 262.
16. Кошарний І.Я. У сузір’ї соціалістичної культури . Культурне будівництво у возз’єднаних областях Української РСР (1939 – 1958 рр.). – Львів: Вища школа, 1975. – 238 с.
17. Кошарний І.Я., Підпригоршук М.В., Гапшенко І.І., Скрипник К.І. Радянська Дрогобиччина. – Дрогобич: Дрогобицьке обласне вид-во, 1957. – 202 с.
18. Кузьменко І. Вчитись самим, вчити по-новому // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 9 (55). – 11 січня. – С. 2.
19. Лебедюк П. Народа молодих учителів // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 27 (73). – 3 лютого. – С. 3.
20. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Книга перша. – Львів: “Просвіта”, 1993. – 796 с.
21. Лучаківська І. Встановлення радянської влади на Дрогобиччині (1939 – 1941 рр.) // Drohobycz – miasto wielu kultur. – Rzeszów, 2005. – S. 142 – 156.
22. Лучаківська І. Українська інтелігенція західних областей УРСР в перші роки радянської влади (1939 – 1941 рр.). – Дрогобич: Відродження, 2001. – 168 с.
23. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / Наук. ред. Л.Тимошенко. – Дрогобич: Коло, 2009. – 320 с.
24. Народна освіта та педагогічна наука в Українській РСР (1917 – 1967) / Ред. кол.: Бондар А.Г., Дзевєрін О.Г. та ін. – К.: Рад школа, 1967. – 482 с.
25. Народное хозяйство СССР. 1922 – 1982. Юбилейный статистический ежегодник. – Москва: Политиздат, 1982. – 710 с.
26. Нові кадри вчителів // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 179 (215). – 3 серпня. – С. 4.



27. Оголошення [для вчителів про подання документів до відділу освіти Дрогобича] // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1939. – № 6. – 11 листопада. – С. 2.

28. Оголошення [про можливість випускникам гімназій отримати учительську посаду] // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1939. – № 29. – 10 грудня. – С. 2.

29. Оголошення [про працю для безробітних вчителів] // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1939. – № 29. – 10 грудня. – С. 2.

30. По більшовицькому піклуватись про радянського вчителя // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 30 (76). – 6 лютого. – С. 1.

31. Попп Р. Трансформація етносоціального складу населення Дрогобича наприкінці 30-х років ХХ століття // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921 – 1931): Матеріали міжнарод. наук. конф-ї, Дрогобич, 8-9 жовтня 2004 р./ Упоряд В.Футала. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 174 – 179.

32. Право на освіту // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1940. – № 61 (107). – 14 березня. – С. 3.

33. Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції (20 – 50-ті роки ХХ ст.). – К.: Наук. думка, 1994. – 350 с.

34. Соколовська Т.Г. Культурне будівництво в західних областях УРСР в перші роки Радянської влади (вересень 1939 р. – червень 1941 р.) // 40 років Великого Жовтня. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1957. – С. 224 – 245.

35. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.

36. Т-кий М. На зборах вчителів // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1939. – № 31. – 12 грудня. – С. 2.

37. Тепман М. В новій школі // Більшовицька правда. – Дрогобич. – 1939. – № 42. – 26 грудня. – С. 4.

38. Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях у 30 – 50-ті роки ХХ ст. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 171 с.

39. Bonusiak W. Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR na okupowanych ziemiach polskich w latach 1939 – 1941 (“Zachodnia Ukraina” i “Zachodnia Białoruś”). – Rzeszów: Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006. – 475 s.

40. Budzyński W. Miasto Schulza. – Warszawa, 2005. – 453 s.

41. Głowacki A. Sowietci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej. Wydanie II. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1998. – 695 s.

42. Pilecki J.M. Nikt nie przeżył! Boryslawski ZWZ w Kijowie 1941 r. // Ziemia Drohobycka. – 2002. – Nr. 16. – S. 2 – 23.

43. Pilecki J.M. Proces 27 boryslawian – Kijów 1941 r. // Ziemia Drohobycka. – 1996. – Nr. 9. – S. 14 – 16.

44. Rybotycki J. Dwie Schodnice – wieś i osada przemysłowa // Ziemia Drohobycka. – 2007. – Nr. 19 – 20. – S. 53 – 70.

45. Sahaj T. Z Wacowic do Polski w jesieni 1945 r. // Ziemia Drohobycka. – 2001. – Nr. 14. – S. 35 – 40.

**Галив Николай. Политика советской власти по отношению к педагогическим кадрам общеобразовательных школ Западной Украины в 1939 – 1941 годах (на примере Дрогобычской области).** В статье на основании анализа архивных документов, материалов прессовых изданий и исследований ученых-историков раскрывается политика советской власти по отношению к учителям общеобразовательных учебных заведений в Дрогобычской области УССР 1939 – 1941 годов, а именно их трудоустройство, повышение квалификации, материальное положение, идеологическое воспитание, политическая инфильтрация, репрессии.

**Ключевые слова:** советская власть, система образования, педагогические кадры, общеобразовательная школа, Дрогобычская область (1939 – 1941).

**Haliv Mykola. Soviet government politics to pedagogical personnel of Western Ukraine comprehensive schools in 1939 – 1940 (on the example of the Drohobych region).** In the article on the basis of archival documents, press publication materials and scientists-historians researches Soviet government politics to teachers of comprehensive institutions of the Drohobych region of the Ukrainian Soviet Socialist Republic 1939 – 1940, namely, their job placement, qualification raising, material condition, ideological education, political infiltration and repressions is revealed.

**Keywords:** Soviet government, system of education, pedagogical personnel, comprehensive school, Drohobych region (1939 – 1940).